Stendhal

Jan Fontijn

Stendhal

Een zwervende gelukzoeker

2021 Prometheus Amsterdam

© 2021 Jan Fontijn
Omslagontwerp Suzan Beijer
Omslagbeeld boven portret Stendhal door Olof Johan Södermark, 1840;
onder detail uit *Battle of Leipzig* door Vladimir Ivanovich Moshkov
Foto auteur Ilja Keizer
Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4949 9

1 Mijn ontdekking van Stendhal

Het werk en de persoonlijkheid van Stendhal, pseudoniem van Henri Beyle, leerde ik voor het eerst kennen omstreeks 1960, toen ik voor mijn bijvak geschiedenis werkcolleges over egodocumenten volgde van de historicus en schrijver Jacques Presser. Egodocumenten zijn dagboeken, brieven en autobiografieën. Presser was toen juist zelf bezig met bronnenonderzoek voor zijn boek *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945*. Aan Presser was in het begin van het college-uur soms duidelijk te zien dat hij gebukt ging onder de verschrikkelijke gegevens die hij bij zijn onderzoek was tegengekomen.

Ik kreeg als opdracht een referaat te houden over de correspondentie tussen de in 1783 geboren Henri en zijn drie jaar jongere zusje Pauline. Vanaf het eerste ogenblik dat ik Stendhals boeken las, was ik gefascineerd door zijn persoonlijkheid, zijn levenshouding en zijn stijl. Ik las alles wat ik in die weken van zijn werk in handen kon krijgen. Het referaat dat ik toen hield werd de basis voor het essay dat ik vele jaren later schreef over Stendhal en zijn zusje Pauline en dat opgenomen werd in mijn in 2011 gepubliceerde boek *Opgebouwd uit hetzelfde*, essays over broers en zusters in de literatuur. Dat ik dat onderwerp gekozen had, was niet zo vreemd. Ik kwam uit een gezin met zes zusters. Tot in mijn verste herinneringen was ik altijd door hen omringd. Ik schreef over hen in de preambule van mijn boek: 'Het huis was vervuld van hun hoge stemmen, scherp contrasterend met de zware

bassen van mijn vijf broers.' Mijn houding ten opzichte van mijn zusters was vol ambivalentie. Hun manier van kijken, van spreken waren mij vertrouwd. We hadden immers zo veel gemeenschappelijke ervaringen, deelden min of meer dezelfde opvoeding en kwamen uit dezelfde moeder voort. Ik ontdekte echter weldra dat de zusters in bepaalde opzichten mij vreemd waren, dat het andere wezens waren met een totaal eigen wereld, met compleet andere interesses en niet te vergeten een totaal ander lichaam.

Henri Beyle deed zijn uiterste best om thuis te raken in de wereld van zijn jongere zusje. Zijn brieven aan zijn zusje Pauline stonden vol raadgevingen, ook stilistische. Om een goede brievenstijl te hebben, zo hield hij haar voor, moest men precies schrijven wat men aan iemand zou zeggen wanneer men hem ontmoette. Ga niet naar woorden zoeken, je moet die 'esprit si naturel' cultiveren, je moet jezelf zijn, je moet durven je zeer verborgen gedachten onder woorden te brengen. Wat je schrijft, aldus haar broer, is pas goed indien de woorden precies weergeven wat je voelt. En dat verwoorden moet zo eenvoudig mogelijk zijn.

Wat een meesterlijke levensles!

Henri Beyle had met zijn brieven aan Pauline verschillende doelen voor ogen: allereerst om van zijn zusje een zelfstandige vrouw te maken die zich in Parijs kon handhaven. Daarbij wilde hij zijn zusje, die vaak depressief was, aanmoedigen en vormen. Dankzij die brieven aan haar was hij ook in staat zijn eigen levensfilosofie, het 'beylisme', preciezer te formuleren. Die brieven aan haar waren verder uiterst belangrijk omdat hij in zijn brieven kon vertellen wat hij allemaal meemaakte, onder andere wat hij als soldaat in het leger van Napoleon in de tocht naar Rusland allemaal moest doorstaan. Hij drukte Pauline op het hart die brieven van hem goed te bewaren.

Wat was ik toentertijd blij dat ik dankzij de opdracht in de colleges van Presser vertrouwd raakte met de persoonlijkheid en de opvattingen van Stendhal, diens zoektocht naar geluk! Tijdens de voorbereiding van mijn referaat op het college van Presser viel het me op dat Stendhal, hoe jong ook, geen hemelbestormer was maar een zeer pragmatisch ingesteld persoon. Iets wat opmerkelijk was in de tijd van het romantische Sturm und Drang en sentimentalisme. Hij hield zijn zusje voor zich aan te passen aan de situatie die zich voordeed en daaraan zo veel mogelijk geluk te ontlenen. Hij waarschuwde haar dat ze weldra in haar leven zou leren wat lijden was. Een zekere onverschilligheid was de enige manier om in het leven enig geluk te vinden. Er zijn in de wereld vele droogstoppels, zo schreef hij haar, die slechts gevoelig zijn voor twee hartstochten: ijdelheid en geldzucht.

De jonge Stendhal was ook open in zijn brieven aan zijn zusje over zijn eigen zoeken naar het levensgeluk. Hij schreef haar: 'Men kan het geluk in zijn buik vinden, in de liefde of in het hoofd; met een beetje handigheid kan men van elk van die drie vormen van geluk een beetje nemen en een lot tot stand brengen dat aangenaam is en niet afhankelijk van de slechtheid van de mensen.' Hij schreef haar vervolgens over zijn ups en downs en zijn pogingen om de donkere kanten van het leven te ontvluchten. Er was voor hem een vaste waarheid: alle mensen zijn koud, middelmatig en eropuit om kwaad te doen bij mensen die zij gelukkig achten.

De praktische adviezen aan zijn geliefde zusje waren in de loop der jaren niet van cynisme ontbloot. Leer om hypocriet te zijn, schreef hij haar op een bepaald moment. Ze moest leren zich in de grote wereld te handhaven. Alles wat hij zelf in de high society van Parijs geleerd had, wilde hij aan haar doorgeven. Ook schreef hij haar hoe zij zich in gezelschap moest

gedragen en hoe zij de 'ennui', de verveling, kon verdrijven. Hij overstelpte haar in zijn brieven met een indrukwekkende lijst van schrijvers en boeken: Plutarchus, Corneille, Voltaire, Homerus, Hobbes, Saint-Simon, Bernardin de Saint-Pierre enzovoort. Hij waarschuwde haar dat de ziel een vuur is, dat dooft wanneer men het niet opstookt.

Ik liet tijdens mijn referaat op het college van Presser goed uitkomen dat Stendhal de studie van de geschiedenis zeer belangrijk vond voor zijn zusje. Het was de basis, aldus Stendhal, van menige conversatie en essentieel voor haar beoordelingsvermogen. Om de nieuwe tijd te doorgronden en te beschrijven zou er in de geschiedschrijving van de moderne tijd een nieuwe taal geschapen moeten worden. De tijd was gekomen om de geschiedenis te schrijven met dezelfde filosofische oprechtheid als een chemisch traktaat. Hij schreef haar dat vrouwen geen vrijheid hadden; tot hun veertigste moesten ze het huishouden doen voor een stelletje dwazen, die de reputatie van hun vrouwen, hun hoogste goed, te grabbel gooiden. Die lieden hadden verachting voor een vrouw die beter opgeleid was dan zij waren.

Ik was toentertijd zo enthousiast over de ideeën van Stendhal en zijn stijl dat ik in antiquariaten en op boekenveilingen alles kocht wat met hem en zijn werk te maken had.

Du Perron

Mijn enthousiasme over Stendhal werd nog groter toen ik ontdekte dat Du Perron, een van mijn favoriete Nederlandse schrijvers, een grote bewondering voor Stendhal had. De naam Stendhal was ik als student in zijn werk tegengekomen toen ik Du Perrons schitterende gedicht 'Gebed bij de harde dood' las. Nooit werd in de Nederlandse literatuur de angst

voor de dood beter verwoord dan in dat lange gedicht dat Du Perron twaalf jaar voor zijn eigen dood schreef. De voorlaatste strofe luidt:

> De dood is altijd kort, duurt hoogstens één seconde,
> men is dood of niet dood, zoals Stendhal ons leert.
> De foltering vooraf is langer aan de orde,
> en iemand die, als Job, ontzaglijk blasfemeert,
> kan zeggen: "God mijn Heer, dit is Uw grootste zonde!"

Du Perron refereerde hier aan de plotselinge dood van Stendhal op woensdag 23 maart 1842. De schrijver, 59 jaar oud, werd dinsdag 22 maart om zeven uur 's avonds door een beroerte getroffen op het trottoir van rue Neuve-des-Capucines in Parijs. Men bracht hem naar het hotel waar hij de volgende dag stierf.

Het werk en de persoonlijkheid van Du Perron fascineerde me zo dat ik als student mijn scriptie aan hem wijdde. Het werd me al snel duidelijk dat ik om Du Perron en zijn werk goed te kennen, mij ook in het werk en leven van Stendhal moest verdiepen, daar Du Perron idolaat was van de Fransman.

Hoezeer Du Perron vanaf het begin van zijn literaire carrière gefascineerd was door Stendhal blijkt wel uit het feit dat hij *Cahiers van een lezer*, de tekst waarin hij haarscherp zijn literaire oordelen formuleerde, door een treffend citaat van Stendhal liet voorafgaan. Het luidt als volgt: 'Weet je niet dat mijn vrienden mijn woorden altijd zullen begrijpen door mijn karakter, maar niet mijn karakter door mijn woorden.'

Stendhal, die Du Perron naar eigen zeggen door de Franse schrijver Pascal Pia had leren kennen, duikt meer dan eens op in zijn kritieken en essays. Du Perron verzuchtte dat hij graag

met Stendhal gesproken en naar hem geluisterd zou hebben. Toen hij Arthur van Schendel in een bespreking alle lof toezwaaide, liet hij dat eindigen met een citaat van Stendhal: 'Il n'y a qu'une grande âme qui ose avoir un style simple' (Alleen een grote geest durft een eenvoudige stijl te hebben).

In zijn waardering van Stendhal was de invloed van de Franse schrijver Paul Léautaud, actief lid van de in Frankrijk opgerichte Stendhal Club, zeer belangrijk voor Du Perron. Stendhal en Léautaud werden door Du Perron in zijn kritieken en essays soms in één adem genoemd. Beide Franse schrijvers hadden een grote persoonlijkheid en een meesterlijke stijl, vol eenvoud, gemeen. In zijn persoonlijke geschiedenis had Léautaud veel overeenkomsten met Stendhal, de haat tegen de vader en vooral het gemis van moederliefde. Bij Léautaud kwam dat gemis door de onwil van de moeder, bij de jonge Stendhal door haar vroege dood. Léautaud was ongeveer dertig jaar toen hij Stendhal ontdekte. Die ontdekking betekende voor hem dat hij alle retoriek achter zich liet, dat het gekunstelde van het fin de siècle voor hem taboe was. Stendhal was voor hem helemaal de elegantie van de achttiende eeuw, verbonden met een opmerkelijk gebrek aan het voor de negentiende eeuw zo karakteristieke schaamtegevoel.

In 1918 schreef de door Du Perron bewonderde Léautaud in een vurig stuk over Stendhal het volgende:

'Stendhal! De betovering van mijn jeugd, de betovering van mijn rijpere leeftijd. Stendhal! Intelligentie, gevoeligheid, opmerkelijke beschouwing en ontleding tot literatuur van de allerhoogste graad gemaakt. Stendhal! De onnavolgbare schrijver, want je kunt wel een zeggingskracht en een woordenschat imiteren, maar niet een intellectuele begaafdheid, een uitzonderlijke persoonlijkheid.' Over de brieven van Stendhal schreef Léautaud: 'Welk een heerschappij van het verstand over het

gevoel, zelfs in de korte minnebriefjes, en welk een diepte tegelijkertijd van het gevoel onder het verstand dat zich niet au sérieux neemt en de spot drijft met zichzelf. Wat een genoegen moet hij eraan beleefd hebben deze briefjes te schrijven! Wat vormen al deze brieven toch een verrukkelijke lectuur! Welk een beknoptheid overal, welk een snelheid, welk een natuurlijkheid, welk een ongekunsteldheid – de toon van een luchtig praatje! –, welk een volmaakte overeenstemming tussen uitdrukking en gedachte, denkwijze en gevoel, welk een roerende woorden, welk een geweldige ideeën, welk een grondige waarnemingen; wat is dit alles vol met toch maar weinig woorden, en wat is het scherpzinnig, en wat prikkelt het de geest, ongeacht welke passage men leest!'

Léautaud vervolgt zijn lofrede: 'Over Stendhal kan men niet spreken zonder aan de stijlvraag te denken. Mensen die in de war worden gebracht door een stijl zonder versieringen en zonder langgerektheid hebben hem zijn stijl verweten. Dat komt omdat men over het algemeen uiterst gevoelig is voor de vorm, in de meest ongunstige zin van het woord. Melodieuze, ritmische en, zoals men dat noemt, "harmonische" zinnen doen de lezer in zwijm vallen. Wat kan het schelen dat tien woorden voldoende hadden kunnen zijn op een plaats waar de schrijver tien regels heeft gebruikt en dat bij metaforen elk ding telkens twee keer wordt gezegd, zoals bij Flaubert? Als je er dan bovendien ook nog wat romantische pathos aan toevoegt en een gezwollen woordgebruik, dan ben je een verdraaid groot schrijver.'

Dit enthousiaste oordeel van Léautaud zal Du Perron ongetwijfeld bevestigd hebben in zijn oordeel over Stendhal.

Van Stendhal hing een foto op het kantoor van Du Perrons uitgever Stols naar een olieverfportret, dat zich in het huis bevond dat Stendhal te Civitavecchia bewoonde. Du Perron

schreef hierover: 'Íedere keer als ik bij Stols ben, maar vooral de keren dat ik er van die jonge intellectuelen aantref à la mode de Paris, of andere bezoekers die mij onverteerbaar lijken, bekijk ik een minuut of zo dat portret, en de uitdrukking ervan, dat mengsel van geest en goedheid, van schranderheid en wat hij noemde bonhomie, geeft mij altijd weer een gevoel van warmte, van zelfvertrouwen en intimiteit.' Dat Stendhal voor Du Perron een zeer grote persoonlijkheid was, kwam omdat Stendhal een van de zeer weinigen is geweest 'die groot weten te blijven voor hun kamerdienaar [...] omdat hij zich zo dikwijls in kamerjapon, en soms in zijn onderbroek vertoont'.

In 1934 gaf Du Perron zijn essaybundel *De smalle mens* een sprekend motto mee van Stendhal. Het is een motto dat haarfijn duidelijk maakt wat Du Perron zo waardeerde in de Fransman. Vertaald luidt het als volgt: 'Maar eigenlijk weet ik niet, beste lezer, wat ik ben: goed, ondeugend, spiritueel, dwaas. Wat ik zeker weet, dat zijn de dingen die me verdriet doen of plezier, die ik begeer of die ik haat.'

Voor Du Perron behoorde Stendhal in het rijtje van grote mannen als Nietzsche, Dostojevski, Edgar Allan Poe, Shakespeare en Multatuli. Hij verzuchtte op een gegeven moment dat hij Stendhal zou willen kennen. Wat zou het hem een plezier gegeven hebben naar hem te luisteren, met hem te praten. Over zijn twee grote inspiratiebronnen Multatuli en Stendhal merkte Du Perron op dat als Multatuli meer zelfspot had gehad, dat hij dan meer Stendhal was geweest.

Dat de invloed van Stendhal op Du Perron groot was, blijkt onder andere uit het feit dat Du Perron twee verhalen van hemzelf de titel gaf 'Bij wat Stendhal noemt "energie"'. In 1818 had Stendhal het plan om een 'Histoire de l'énergie' te maken omdat hij het idee had dat hoe beschaafder een volk

was, hoe meer het verzwakte. Een voorbeeld was Italië. Toen omstreeks 1530 Italië beschaafder werd, er minder misdaden plaatsvonden, verloor het land ook de energie die grote mannen voortbracht. Een van die twee verhalen die Du Perron schreef gaat over een man die sceptisch na een mislukt huwelijk op aanraden van een nieuwe geliefde een relatie aangaat. Hij geeft haar een pakje vergif dat zij hem moet toedienen, als ze bemerkt dat de liefde over is. Op een gegeven moment doet ze dat.

Regelmatig valt de naam van Stendhal in de boeken en bijdragen van Du Perron. Uit alles blijkt dat Stendhal jaar in jaar uit voor hem de belangrijkste schrijver was. Toen Du Perron Stendhals biograaf Henri Martineau ontmoette, spraken ze over de lengte van Stendhal. Martineau had twee lengtes: 1 meter 62 1/2 en 1 meter 66. Du Perron vertelde dat verrukt aan zijn beminde Elisabeth de Roos, omdat 1 meter 66 precies zijn lengte was.

Du Perron schreef ook over een boek van Léon Blum over Stendhal. Blum stelde een boeiende tegenstrijdigheid in Stendhal vast: aan de ene kant een voortdurende, op ontgoocheling berustende strategie in het leven, aan de andere kant een tot het uiterst jong gebleven verlangen naar het geluk. Als men verstandig is, aldus Blum, dan is men rijp voor het eigenlijke huwelijk dat niets met liefde heeft uit te staan. Volgens Du Perron zou Stendhal hierop geantwoord hebben dat hij iedere ongelukkige liefde verkiezen zou boven dit huwelijksgeluk à la Blum.

Hoe enthousiast Du Perron over hem was, bleek duidelijk uit het feit dat toen het Stendhalmuseum in Stendhals geboortestad Grenoble geopend werd op 5 mei 1934, hij ernaartoe ging en daar een uitvoerig verslag over schreef. Hij noemde het zijn 'pelgrimstochtje'.

Stendhal is meer dan eens toetssteen waaraan Du Perron literatuur beoordeelt. Toen hij op een keer *Hermingard van de Eikenterpen* van Aernout Drost las, tijdgenoot van Stendhal en toentertijd bekend in literair Nederland, was Du Perron niet in staat het uit te lezen. Wanhopig stelde hij vast: 'En als men dan bedenkt hoe, bijna gelijktijdig, Stendhal zijn nog springlevende *Le Rouge et le Noir* schreef!'

Ook Menno ter Braak, vriend van Du Perron en een der grootste essayisten in de Nederlandse literatuur, was weliswaar een liefhebber van Stendhal, maar gaf de voorkeur aan Nietzsche, volgens hem misschien de bewonderenswaardigste mens die er ooit bestond. Niemand kon in zijn schaduw staan. Du Perron scheef op 26 september 1933 in een brief: 'Ik heb maar één bedenking tegen je Nietzsche-enthousiasme, ofschoon ik, gegeven mijn totale onderwerping, op dit oogenblik geneigd ben je niet in principe ongelijk te geven: ik vind het zoo zielig voor mijn goede, dikke Stendhal, die door Nietzsche zelf toch zoo geapprecieerd werd, dat hij nu niet eens in zijn schaduw kan staan, en zelfs absoluut niet.'

Keer op keer merkte Du Perron hoe meesterlijk de stijl van Stendhal was. Er was bij de Fransman volgens hem de wil om in zijn zelfanalyse en zelfkritiek tot de bodem te gaan en dat onverbloemd onder woorden te brengen.

2 Stijl

Gestimuleerd door het enthousiasme van Du Perron kocht ik jaren geleden Stendhals werk zoals dat schitterend in de Bibliothèque de la Pléiade bij Gallimard was verschenen. Stendhal heeft veel geschreven, allerlei genres heeft hij beoefend: drama's, essays, romans, korte verhalen, filosofische traktaten, pamfletten, autobiografieën, reisverhalen, dagboek, enzovoort, enzovoort. Ik las eerst de romans en verhalen, toen de brieven, vervolgens zijn autobiografieën *Souvenirs d'égotisme* en *Vie de Henry Brulard* en andere egodocumenten, die mij in staat stelden hem als mens te leren kennen.

Wat een oeuvre! Wat een stijl! Dat was schrijven zonder zich te generen. Zoals men zich in een brief aan een bekende op het gemak voelt en men losjes schrijft, zo schreef Stendhal zijn oeuvre. Veelzeggend is het dat hij zich bij een vriendin excuseert dat hij op haar brief niet geantwoord heeft. In een welsprekende formulering een brief schrijven zonder er echt zin in te hebben is, aldus Stendhal, liefde bedrijven onder dwang. De brieven aan Pauline, aan wie hij zeer gehecht was, waren een directe uiting van wat hem bezielde: het hart spreekt tot het hart. Die warmte en dat plezier en die spontaniteit waren voor hem ook het sine qua non bij het maken van literatuur. Wat de spontaniteit betreft, de roman *La Chartreuse de Parme* dicteerde hij in zestig of zeventig dagen. Hij bekende dat aan Balzac die de roman erg bewonderde.

Stendhal stond pretentieloos ten opzichte van zijn schrijverschap. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de eerste bladzijden van

zijn autobiografie *Vie de Henry Brulard* waar staat: 'Om de waarheid te zeggen ben ik er lang niet zeker van of ik wel het nodige talent heb om lezers te vinden. Ik vind het soms erg leuk om iets te schrijven, dat is alles.' Als schrijver was hij een liefhebber, geen professional. Van het beroep van schrijver had hij geen hoge pet op. Nooit kon hij zich losmaken van zijn idee dat er in het schrijverschap iets charlatanachtigs zat; het literaire leven was een 'vie misérable' in zijn ogen.

De taal van het publieke leven was voor hem een vorm van bedrog. Die taal heeft vaste codes, is niet persoonlijk. In plaats van de hoge borsten die zijn medeauteurs uit de Romantiek zo vaak opzetten, zag hij zichzelf als schrijver meer als wandelaar of anonieme toerist, die zijn herinneringen schrijft voor zijn plezier, zoals men een sigaar rookt. Hij wilde niet meedoen aan die prostitutie die het literatuurbedrijf bij de uitgevers en het publiek altijd een beetje was. Dat hij schreef, en vaak met vuur schreef, was om zichzelf te troosten.

Het viel me op dat Stendhal al vroeg een vrij duidelijke gedachte over stijl had. Hij schreef: 'De stijl moet als een transparant vernis zijn: hij mag de kleuren of de feiten en gedachten waarop het geplaatst is, niet veranderen.' In 1803 schreef hij: 'De stijl van de passies is de kunst om Franse zinnen te maken op een manier die zo precies mogelijk en zo helder mogelijk het karakter van de zaak tonen die ik beschrijf, door hen het vernis te geven dat passend daarbij is.' Stendhal was zich goed bewust van het feit dat zijn opvattingen over taal en stijl verkeerd begrepen konden worden, dat zijn liefde voor duidelijkheid als dorheid van hart en expressie opgevat zou kunnen worden. Maar daar hij een schrijver was die een veelvoud van psychologische avonturen wilde vastleggen, was een kort afgebeten stijl nodig, op ieder moment gebroken door

incidenten van het leven en van het denken. De bombast van de academische stijlen, de gezwollen taal, doodde volgens hem iedere mogelijkheid van oprechtheid.

Het schrijven van brieven was volgens hem een uiterst geschikt middel om die gezwollenheid tegen te gaan en om stilistisch te experimenteren. Niet voor niets was de brievenroman voor beginnende schrijvers in de tijd van Stendhal zo populair. Zelf is hij niet aan een brievenroman begonnen.

Chateaubriand, die ik in de Nederlandse literatuur altijd met Bilderdijk vergelijk, was Stendhals bête noire. Hij vond die man, die doorging voor de beste prozaïst, de meest doortrapte hypocriet van Frankrijk. Die man was een vreemdeling voor hem, was een en al 'enflure' (gezwollenheid). Chateaubriand, voor zijn tijdgenoten een 'reus', zou, zo voorspelde Stendhal, later zinken als een baksteen. Waar kwam die neiging tot gezwollenheid vandaan? Rousseau was voor Stendhal in de Franse literatuur de grote boosdoener. Sinds Rousseau zijn alle stijlen door gezwollenheid en kilheid vergiftigd, schreef hij in een van zijn brieven. Typerend voor de leugenachtige negentiende eeuw was volgens hem de modieuze gezwollenheid. Men was uit op effectbejag. Stendhal wilde sober zijn, schreef hij in zijn boek *De l'amour*. Hij spande zich daarvoor zo goed mogelijk in. 'Ik wil mijn hart dat gelooft veel te zeggen te hebben het zwijgen opleggen. Ik vrees altijd slechts een zucht geschreven te hebben, wanneer ik geloof een waarheid genoteerd te hebben.' Niets was voor hem dommer in de wereld dan ernst, die onafscheidelijk verbonden was met de koopmansmoraal, de bourgeoisie.

Het is voor de hand liggend dat Stendhal, die zo veel waarde hechtte aan een kernachtige stijl, zich graag van 'maximes' (kernspreuken) bediende. Veel hoofdpersonen in zijn boeken hebben maximes als leidraad in hun leven.